

จิตรกรรมโนรา คู่คุณค่าแห่งนาฏลักษณ์ภาคใต้

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์¹

บทคัดย่อ

จิตรกรรมเป็นความงามของการวาดภาพอย่างละเอียดประณีต ที่สร้างความสุขและความซาบซึ้งใจให้กับผู้พบเห็น งานจิตรกรรมที่มีคุณค่าและเกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงโนราของภาคใต้ โดยฝีมือของจิตรกรที่มีชื่อเสียงนั้นปรากฏไม่บ่อยนัก เมื่อศึกษาค้นคว้าจากภาพแล้วจะเห็นพัฒนาการของการแสดงโนรา ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากผลงานจิตรกรรมของศิลปินแต่ละท่านอย่างชัดเจน

ภาพจิตรกรรมโนราที่สำคัญในภาคใต้นั้น มีจำนวน 6 ภาพ คือ 1. โนราโรงครู วัดมัจฉิมมาวาส จังหวัดสงขลา 2. โนราบ้านนาพรุ จังหวัดนครศรีธรรมราช 3. โนราบ้านเทิง ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา 4. โนราประยุกต์ จังหวัดสงขลา 5. โนราขุนอุปถัมภ์นรากร จังหวัดพัทลุง 6. โนราคลองหงส์ จังหวัดสงขลา ภาพโนราเหล่านี้เป็นภาพสีฝุ่น ภาพลายเส้นและภาพสีน้ำมัน ที่บ่งบอกถึงพัฒนาการของโนราในด้านต่างๆ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

งานจิตรกรรมอันทรงคุณค่าเหล่านั้น เกิดจากพระปรีชาสามารถขององค์ อัครศิลปินไทยและพระบรมวงศ์ศานุวงศ์ที่สนพระทัย ในการแสดงโนราและเกิดจากศิลปินแห่งชาติ นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ศิลปินของท้องถิ่น ที่เห็นคุณค่าของเอกลักษณ์ การแสดงโนราจึงมีแนวคิดอันลึกซึ้งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของจิตรกรรมกับโนราให้ปรากฏออกมาชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางอีกด้านหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมเอกลักษณ์โนราภาคใต้ ให้ทรงคุณค่านาฏลักษณ์มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: จิตรกรรม, โนรา

¹ อาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The aesthetic value of the exquisite painting gave the delight feeling to all audiences. However, the works of well – known artists that related to Nora dancing hardly existed. The researcher had made an in-depth research. Later, the researcher had found out the continually development of Nora dancing through each artist’s paintings.

There exists six significance Nora paintings in the Southern part of Thailand at the present time. All those painting s are 1. Nora Rong Kru at Machimawat Temple 2. Nora Baan Na-pru in Nakornsrihammarat Province 3. Nora Bun-toeng at Language and Cultural center, Songkhla Province 4. Nora Prayuk in Songkhla Province 5. Nora Khun Upathum-narakorn in Pattalung Province 6. Nora Klong Hong in Songkhla Province. All of the found Nora paintings used powder color, sketching and oil painting. Except the aesthetic value of the painting, they also showed the development of the Nora dancing since the earlier time up until the present time.

The invaluable piece of works showed the interesting and ability of Thai artist and the royal family, who interested in the art of dancing. With the feeling of appreciation, the local researchers had decided to support and publish the relationship between art and Nora dancing in a wide range.

keywords: painting, Nora dancing

ศิลปะทุกแขนงย่อมจะมีวิถีทางที่จะสร้างประโยชน์และคุณค่าให้กับผู้พบเห็น บางครั้งผลงานเพียงชิ้นเดียว อาจเป็นพื้นฐานในการสร้างงานศิลปะแขนงต่าง ๆ ให้ต่อยอด เกิดขึ้นกับชุมชนและท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการพัฒนาด้านศิลปะวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพื่อให้ศิลปะนั้นเป็นเครื่องช่วยพัฒนาวิถีชีวิตคนให้มีความสุขอย่างยั่งยืน

ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๕

ศิลปะกับความงดงาม

จิตรกรรมเป็นความงามของศิลปะการวาดภาพ หรือการเขียนภาพอย่าง ประณีตและละเอียดอ่อน ที่จะคอยช่วยสร้างความสุขและความซาบซึ้งใจให้เกิ ดกับผู้พบเห็นงานจิตรกรรมทุกครั้ง งานจิตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของจิตรกร ที่มีชื่อเสียงในระดับประเทศที่ได้รับการยกย่องว่างดงาม เช่น ภาพเขียน กิ นรี ของครูโหมต ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) พุทธศักราช 2530 และภาพ โนราชัตชาตตรีวิเศษศิลป์ เรืองธรรมร่ำพ่อน ของเขมานันทะ (โกวิทย์ เอนกชัย) ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช ๒๕๕๐ ภาพเหล่านี้ ล้วนเกิดจากฝีมือด้านช่างอันล้ำเลิศ การมีสมาธิและอารมณ์อันล้ำลึก ที่จะจินตนาการ สร้างสรรค์งานศิลปะอันล้ำค่าให้เกิดขึ้นมา

ภาพ กิ นรี ครูโหมต ว่องสวัสดิ์

ที่มา : อิทธิพล รัชวิทย. ชีวิตและผลงาน ครูโหมต ว่องสวัสดิ์, ๒๕๔๓, หน้า ๘๘

ภาพโนราชัตชาตตรีวิเศษศิลป์

ที่มา : โกวิทย์ เอนกชัย. หิ่งห้อย, ๒๕๔๒, หน้า ๓๓

งานจิตรกรรม หรือภาพวาดที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงหรือวิถีชีวิต ล้วนเป็นฝีมือช่างพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่น บางครั้งจะมีอิทธิพลของช่างหลวงเข้าไป มีบทบาทในการสร้างงานขึ้นมา งานจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดง โนราในรูปแบบงานจิตรกรรม ก็เป็นปรากฏการณ์เช่นเดียวกัน ดังนั้นภาพที่เกิดขึ้นจะเป็นฝีมือ ความสามารถของช่างพื้นบ้านและช่างหลวง หรือศิลปินจากส่วนกลางที่มีความสนใจและตั้งใจที่จะสร้างงานที่มีคุณค่า ให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง งานดังกล่าวจึงสามารถสื่อถึงความสวยงาม ความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบต่าง ๆ อันมีคุณค่าของศิลปะได้ชัดเจน

ความหมายและรายละเอียดภาพสำคัญ

จิตรกรรมคือ การวาดภาพ เขียนภาพ ซึ่งอาจเป็นงานลายเส้นหรือแต้มสี (นิคม มุสิกคามะ, 2545:54)

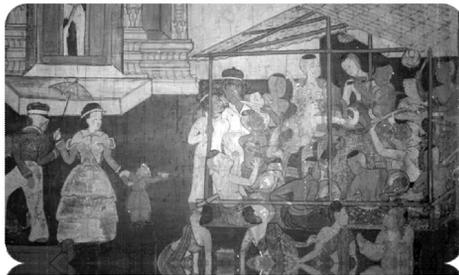
ศิลปะภาพวาด หรือการเขียนรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการแสดง โนรา มีประวัติที่มาและความสำคัญของภาพให้ศึกษาค้นคว้าและชื่นชมในปัจจุบัน มีน้อยเพียงไม่กี่ภาพ รายละเอียดความสำคัญและคุณค่าที่เกิดขึ้นกับแสดงโนรา หรือผู้พบเห็นจะมีภาพที่น่าสนใจควรศึกษาจำนวน 6 ภาพ ได้แก่

1. ภาพโนรา อุโบสถวัดมัจฉิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
2. ภาพโนรา บ้านนาพรุ ตำบลบ้านนาพรุ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. ภาพโนรา ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลาตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
4. ภาพโนรา ประยุกต์ อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ พ.ศ. 2543 จากนิตยสาร พลอยแกมเพชร พ.ศ. 2546
5. ภาพโนรา การร่ำท่าเขาควย อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ พ.ศ.2543 จากนิตยสาร พลอย แกมเพชร พ.ศ. 2554

6. ภาพโนรา การรำคล้องหงส์ อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ สาขาทันตศิลป์ พ.ศ.2543 จากมูลนิธิจักรพันธ์ โปษยกฤต กรุงเทพมหานคร

ภาพดังกล่าวมีรายละเอียดความเป็นมา ความสำคัญที่เป็นประโยชน์ควรศึกษา ดังนี้

1. ภาพโนราโรงครูวัดมัชฌิมมาวาส ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นภาพเขียนสีฝุ่น อยู่ในบริเวณ อุโบสถวัดกลาง หรือวัดมัชฌิมมาวาส เป็นภาพเขียนประกอบฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติ เรื่อง พระมหาชนก ตอนราชาภิเษก พระมหาชนกกับพระสิมพลี ซึ่งเป็นภาพเขียนสมัยรัชกาลที่ 4 ประมาณ พ.ศ. 2406 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจะมีมหรสพต่าง ๆ ที่มาร่วมแสดง สมโภชในงานราชาภิเษก เช่น หุ่นหลวง วงปี่พาทย์ และโนรา ภาพโนราเป็นการรำของนายโรงโนรา ซึ่งถือพระขรรค์ มาร่ายรำและแสดงเรื่องราวต่าง ๆ เพราะในรูปภาพ โนราแสดงท่ารำ ประกอบกับนายพราน ซึ่งถือดาบยื่นให้โนรา ผู้แสดงโนรา ยังคงแต่งกายแบบโบราณ คือ สวมเทริด, เล็บ, กำไลต้นแขนปลายแขน สวมสังวาล, ทับทรวง มีเครื่องประดับ เป็นผ้าพาดไหล่ขวา นุ่งผ้าทับส้นบนเพลาคาดผ้าห้อยหน้าห้อยข้างสีน้ำตาลอ่อนและเข็ม มีนักดนตรี นั่งล้อมรอบอยู่ในโรงโนรา เป็นนักดนตรีตีทับและตีกลองอย่างละ 2 คน พร้อมกับมีปี่บรรเลงประกอบ ผู้ชมยืนล้อมรอบโรงโนราอย่างแน่นขนัด บริเวณด้านทิศเหนือของโรงโนรามีฝรั่งชายหญิงและลูกแต่งกายอย่างสวยงามพร้อมมารมมายืนดูโนรา นอกจากนี้บริเวณติดกับโรงโนราจะมีชายหญิงชาวเงินมายืน ด้วยเช่นกัน ภาพดังกล่าว จะสื่อถึงขนบธรรมเนียมการชม การแสดงโนราในอดีตได้อย่างชัดเจน

ภาพโนราวัดมัชฌิมมาวาส จังหวัดสงขลา

(ภาพโดย : วัฒนพล จาระโห)

2. ภาพโนราบ้านนาพรุ ตำบลบ้านนาพรุ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โนราบ้านนาพรุ เป็นภาพเขียนโนราลายเส้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อคราวเสด็จไปตรวจเยี่ยมราชการแหลมมาลยู ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445) โดยพระองค์เสด็จตรวจเยี่ยมราชการเมืองสงขลา ตั้งแต่วันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ.121 จนถึงเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ.121 ในระหว่างการเดินทางแต่ละเมือง จะมีเจ้าเมืองและประชาชนมาถวายการต้อนรับ พร้อมกับมีมหรสพแสดงให้ชมอยู่เป็นประจำตลอดระยะเวลาในการเดินทาง หรือการหยุดพักผ่อน มหรสพที่มาแสดงได้แก่ โนรา หนึ่งตะลุง ซึ่งมาแสดงให้ชมประมาณ 7 ครั้ง จนกระทั่งมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชดังพระนิพนธ์ในจดหมาย (กรมศิลปากร, 2516 : 50 - 51.)

“พฤษภัตติ ที่ 27 มิถุนายน ร.ศ.121 เวลา 4:55 ถึงศาลานายพร้อม ตำบลบ้านพรุ หยุดพักม้า ที่นี้เขามีโนราให้ดูเป็นโนราของกำนันบ้านนี้”

จากพระปริชาสามารถของพระองค์และความสนิสนกับศิลปินโนราที่มาแสดงให้ชมทุกครั้งเกือบทุกสถานที่ พระองค์จดจำรูปร่างและท่ารำได้อย่างแม่นยำ จึงได้วาดภาพลายเส้นโนราประกอบในจดหมายตรวจราชการ ภาพโนราลายเส้นที่ปรากฏนี้เป็นภาพโนราผู้ชายรูปร่างสวยงามกำลังเดินร่ายรำในท่าเขาควาย ซึ่งมองเห็นเอกลักษณ์โครงสร้างบุคลิกท่ารำโนราอย่างชัดเจนคือ การย่อเข่า การทรงตัว โนมไปข้างหน้า การแอ่นอก เข็ดหน้า และวงมือโค้งเหลี่ยมเหมือนเขาควาย โนราจะแต่งชุดแบบโบราณได้แก่ การสวมเทริด สวมเล็บ สวมสังวาลและมีหางหงส์ประดับด้านหลังพร้อมกับคาดปั้นเหน่ง และปีกนกแอ่น ต้นแขน ปลายแขนมิได้สวมชุดลูกปิดตลอดทั้งตัวเหมือนปัจจุบัน นอกจากนี้มีการนุ่งสนับเพลายาวกรอมข้อเท้า มีผ้าห้อยยาวเลยเข่า ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมการแต่งตัวโนราในยุคนั้น

ภาพดังกล่าวจะสื่อให้เห็นถึงความสวยงาม บุคลิกกับรูปร่างของผู้รำโนรา และขนบนิยมการแต่งกายได้อย่างชัดเจน

การเปรียบเทียบภาพโนราโบราณ กับ โนราปัจจุบันด้วยโครงสร้างท่ารำ และรูปแบบของเครื่องแต่งกาย

โนราโบราณ บ้านนาพรุ
จ. นครศรีธรรมราช
(กรมศิลปากร,วารสารศิลปากร ปีที่ 17
เล่มที่ 3, 2516, หน้า 24.)

โนราปัจจุบัน โนราพัชรวิทย์
สวนศิลป์ จ.ปัตตานี
(ภาพโดย : วัฒนพล จาระโท)

3. ภาพโนรา ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นภาพอยู่ในอาคารของสาขาดุริยางค์สากลของคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณวิทยาเขตสงขลาปัจจุบัน เพราะเดิมอาคารแห่งนี้คือศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ ซึ่งศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ท่านเป็นผู้ออกแบบและริเริ่มจัดตั้งศูนย์ขึ้นมาเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2522 ภาพโนราดังกล่าวอยู่ในบริเวณชั้น 2 ของตัวอาคาร ภาพโนราที่ปรากฏนั้นเป็นภาพเขียนสีของ “อาจารย์กระจ่าง จันทรสังข์ ชาวระโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นเพื่อนของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ วาดภาพเมื่อ พ.ศ. 2527 ท่านเป็นนักวาดภาพอิสระชอบวาดภาพจำหน่ายชาวต่างประเทศแถบจังหวัดเชียงใหม่” (สัมภาษณ์ : 2554) ภาพโนราของอาจารย์กระจ่าง จันทรสังข์ นั้นเป็นภาพโนราเพื่อความบันเทิงแสดงอยู่บนโรงโนราปลูกยกพื้นประมาณ 1 เมตร หลังคาโรงโนราเป็นเพิงหมาแหงน มีม่าน ฉากหลัง กั้นเป็นที่พักนักแสดง และบริเวณร้ายรำ

มีนักดนตรีผู้ชายไม่สวมเสื้อนั่งบรรเลง บริเวณทางซ้ายมือของเวที อย่างสนุกสนาน โดยเฉพาะนายทับหรือนักดนตรีตีทับจะนั่งอยู่บริเวณด้านหน้าสุดของโรงโนรา กลางเวทีมีโนราและนายพรานกำลังร้ายรำ โนราสวมเทริดเหมือนกับชฎา กำลังชัตท่ารำ ในท่าเทียบบ่า ส่วนนายพรานสวมหน้ากากสีขาวกำลังขนาดสองแขนและแขม่วหน้าท้อง ตามบุคลิกของนายพราน ด้านหน้าโรงโนรามีเด็กและผู้ชมกำลังดูโนราด้วยความสนุกสนาน เป็นบรรยากาศของการแสดง และการชมโนราอย่างแท้จริง ภาพดังกล่าวนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของภาพวาดที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตและการแสดงของภาคใต้ที่มีการพัฒนาจากโรงโนราโรงครู มาเป็นโรงโนราเพื่อความบันเทิงแบบโบราณ

ภาพโนราบันเทิง ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา
(ภาพโดย : วัฒนพล จาระโท)

4. ภาพโนราประยุกต์ อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2543 ที่มาของภาพโนราประยุกต์นี้ มาจากภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงบันทึกภาพคณะโนรา จังหวัดสงขลา เมื่อมาแสดง ถวายเป็นการต้อนรับ ณ พระตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2502 คราวเสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรภาคใต้ คณะโนราได้ร่วมแสดงในเวลา

กลางวันโดยแสดงเรื่องรามเกียรติ์ตอนบุษมาลีชมสวนมีนายโรง (โนราผู้ชาย) แสดงเป็นนางบุษมาลี พรานแสดงเป็นหนุมานกำลังมอบพระขรรค์ให้กับนางบุษมาลี พระขรรค์ในการแสดงโนรา อาจสมมุติเป็นอุปกรณ์ การแสดงได้ทุกชนิดและการจะทราบได้ว่าโนราแสดงบทบาทเป็นผู้หญิงนั้นให้สังเกตได้จากการนำผ้าห้อยขึ้นไปพาดเฉียงบริเวณบึงคอก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์และบุคลิกเฉพาะ สำหรับแสดงเป็นผู้หญิงที่ทุกคณะปฏิบัติเหมือนกัน

ภาพโนราจังหวัดสงขลา แสดงถวายการต้อนรับ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2502
(สำนักพระราชวัง.เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคใต้ 2502 เล่ม 2 หน้า 544)

อาจารย์จักรพันธ์ุ โปษยกฤต ได้ศึกษาจากภาพฝีพระหัตถ์ จึงได้แนวคิดวาดภาพโนราประยุกต์ให้สวยงาม มีการปรับมือขวาเป็นมือจับ มือซ้ายเป็นมือตั้งวงล่าง พร้อมกับเอียงใบหน้ามองมือต่ำ สำหรับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายใช้น้ำเงินเข้มตลอด ทั้งลำตัว สวมเทริด มีกรองคอกปากคลุมลำตัวด้านบน การแต่งกายช่วงล่าง เข็มขัดรัดตะโพก ผ้าห้อยหน้า ห้อยข้างเหมือนกับเครื่องแต่งกาย การแสดงนาฏศิลป์ไทยพร้อมกับสวมปีกไว้ด้านหลัง และมีกำไลข้อเท้าทั้งสองข้าง

ภาพดังกล่าว อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต เขียนโครงร่างภาพเมื่อประมาณ
 ต้นปี พ.ศ.2546 และได้นำไปเผยแพร่ในวารสารพลอยแกมเพชรและปฏิทินบริษัท
 เอไอ.เอ.เพื่อเผยแพร่ในปลายปี พ.ศ. 2546 ซึ่งได้รับความชื่นชอบจากผู้พบเห็นเป็น
 อย่างมาก

ภาพโครงร่างโนราประยุกต์
 พ.ศ. 2546
 (ภาพโดย : มุลนิธิจักรพันธ์ โปษยกฤต)

ภาพโนราประยุกต์จากปฏิทิน
 พ.ศ. 2546
 (จักรพันธ์ โปษยกฤต,
 พลอยแกมเพชร 2546 หน้า 18)

จากความสวยงามของภาพนั้นสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้บริหาร
 เทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา สร้างงานประติมากรรมโนรา
 ประยุกต์ถือโคมไฟติดตั้งประดับประดาเป็นสัญลักษณ์เมืองหาดใหญ่ ไปตามเสาไฟ
 ตลอดถนนเพชรเกษม ซึ่งเป็นสายหลักสำคัญกลางเมืองหาดใหญ่ ตั้งแต่ พ.ศ.2550
 จนถึงปัจจุบัน

ภาพประติมากรรมโคมไฟ เทศบาลนครหาดใหญ่

(ภาพโดย : วิระเดช ทองคำ)

5. ภาพโนรา การรำท่าเขาควาย ของอาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2545 ภาพโนรา การรำท่าเขาควาย เป็นภาพโนราเขียนสีน้ำมันบนผ้าใบที่ได้รับการเผยแพร่ล่าสุดในวารสารพลอยแกมเพชร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2554 ที่มาของภาพนั้น อาจารย์ได้ศึกษาการรำของท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) จากวิดีโอทัศน์และหนังสือโนราของรองศาสตราจารย์ ภิญญู จิตต์ธรรม ที่อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤต ได้รวบรวมไว้ ทำรำดังกล่าวในหนังสือโนรานั้นเป็นการรำของท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) เมื่อ พ.ศ.2514 ขณะที่หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช ได้นำโนราธรรมศาสตร์มาแสดงที่วิทยาลัยครูสงขลา และทางวิทยาลัยครูสงขลาได้เชิญ ท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) มาแสดงในงานเลี้ยงต้อนรับคณะixon ณ โรงแรมสมิหลา ในอดีต การรำในท่าเขาควายดังกล่าวเป็นกระบวนการรำในช่วงตอนสุดท้ายก่อนจบการแสดง โดยท่านขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่มเทวา) จะต้องหมุนรอบตนเองอย่างรวดเร็วอย่างน้อยสิบรอบแล้วนั่งพับเพียบลงอย่างสง่างามในท่าเขาควายตั้งใบหน้าและสติให้สงบนิ่งพร้อมกับความอึดเอิบใน

ใบหน้า หลังจากนั้นจะขยับมือท่าเขาควายตามจังหวะแล้วจะจบด้วย การพนมมือไหว้ผู้ชม

ภาพดังกล่าวจะสื่อถึงเอกลักษณ์เครื่องแต่งกายที่ได้มีการพัฒนามาแล้วจนถึงปัจจุบันและเห็นองค์ประกอบความสวยงามของโนราที่สมบูรณ์ทุกด้าน

ภาพโนราขุนอุปถัมภ์นารากร
(พุ่มเทวา) พ.ศ. 2514
(ภิญโญ จิตต์ธรรม.โนรา,2527,หน้า 85)

ภาพโนราอาจารย์จักรพันธ์
โปษยกฤต พ.ศ.2554
(จักรพันธ์ โปษยกฤต.
พลอยแกลมเพชร, 2524, หน้า 18)

ภาพโนราขุนอุปถัมภ์นารากร (พุ่มเทวา) และ
โนรา คล่องหงส์ ในระหว่างการวาดภาพ ณ
มูลนิธิจักรพันธ์ โปษยกฤต กรุงเทพมหานคร
วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2554 (ภาพโดย : ดำรงกุล
โพธิกำเนิด)

6. ภาพโนราการรำคล้องหงส์ของอาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2543 นี้ เป็นอีกภาพหนึ่งที่อาจารย์ จักรพันธุ์ โปษยกฤตได้วาดเสร็จในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นภาพสีน้ำมันที่สวยงามเช่นเดียวกัน ภาพโนราการรำท่าเขาควาย และภาพโนราการรำคล้องหงส์ทั้งสองภาพนั้น ผู้เขียนได้รับความอนุเคราะห์จาก อาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต ให้มาศึกษาภาพขณะที่ภาพยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ณ มุลินีจักรพันธุ์ โปษยกฤต บ้านเลขที่ 49/1 ซอยสุขุมวิท 63 เอกมัย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ที่มาของภาพ การรำคล้องหงส์ สายตระกูลขุนอุปถัมภ์นารากร ซึ่งมีความสวยงามและได้รับการเผยแพร่แก่ผู้ชมโดยทั่วไปในภาคใต้ตลอดจนภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ และต่างประเทศนั้น ผู้รำในภาพที่แสดงเป็นตัวหงส์คือ โนราธรรมนิตย์ สงวนศิลป์ ผู้ที่รำเป็นนายพรานคือ นายเสียง กุลชัยศรี (ปัจจุบันเสียชีวิต) อดีตนักดนตรีของคณะโนราวิทยาลัยครูสงขลา ซึ่งมีผู้ช่วยศาสตราจารย์สาโรช นาคะวิโรจน์ เป็นนายโรง โนราได้รำยรำ เพื่อการบันทึกภาพให้กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บริเวณสนามหญ้าหน้าอาคารหอสมุดของสถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. 2529

ภาพโนราคล้องหงส์ของโนราธรรมนิตย์

สงวนศิลป์ พ.ศ. 2529

(ภาพโดย : วีระเดช ทองคำ)

ภาพโนราคล้องหงส์

อ. จักรพันธุ์ โปษยกฤต พ.ศ. 2554

(ภาพโดย : จักรพันธุ์ โปษยกฤต)

โนราคล้องหงส์ “เป็นศิลปะชั้นสูงสุดของการรำโนรา ผู้ที่จะรำได้ต้องผ่านการฝึกหัดมาอย่างดี และผู้ที่จะเป็นนายโรงได้อย่างสมบูรณ์จะต้องสามารถรำคล้องหงส์ได้ มิเช่นนั้นโนราคนนั้นจะไม่สามารถรำเก็บหรือออกงานสำคัญ ๆ ได้ การรำคล้องหงส์มีโอกาสที่ใช้เพียง 2 โอกาสเท่านั้น คือ ใช้ในพิธีครอบเทริด และผูกผ้าใหญ่ (ครอบมือ) ให้แก่ศิลปินที่ฝึกซ้อมจนชำนาญแล้ว และรำในพิธีเก็บ ซึ่งถือกันว่ารำเก็บนั้นถ้าไม่มีการรำคล้องหงส์การเก็บจะไร้ผล”

ลักษณะการรำโนราจะนั่งรำคุกเข่าและชันเข่าด้วยเท้าซ้าย มือขวารำท่า ผาลา มือซ้ายตั้งวงระดับชายพกมีเชือกพันรอบตัว ปลายเชือกอีกด้าน ถูกดึงด้วยนายพราน ซึ่งนั่งคุกเข่าขวาชันเข่าซ้าย ถือเชือกด้วยมือซ้ายพร้อมกับใช้มือขวาดึงเชือกซึ่งรัดบริเวณโดยรอบลำตัวของหงส์ การแสดงท่ารำของตัวละครโนราทั้งสองจะแสดงถึงวิธีการต่อสู้ และชิงไหวพริบในการหลุดพ้นจากการผูกมัด หรือจับมัดให้ได้ตามความต้องการของตนเอง การแสดงโนราตอน คล้องหงส์นี้ โนราหลุดพ้นจากการใช้บ่วงรัดของนายพราน

อาจารย์จักรพันธ์ โปษยกฤตได้มีการปรับปรุงภาพวาด จากภาพถ่ายให้มีความงดงามกว่าเดิม เช่น ลดการไม่สวมถุงเท้า และมีการเพิ่มอุบะทัดบริเวณใบหูเทริดด้านขวา อุบะจะมีการพริ้วไหว เนื่องจากการต่อสู้และเคลื่อนไหวในการรำรำรำ มีการเพิ่มนักดนตรีเข้าไปบรรเลงประกอบการแสดงใกล้ชิดกับผู้รำ

บทสรุป

จากภาพจิตรกรรมจำนวน 6 ภาพ ทั้งภาพเขียนลายเส้นสีฝุ่นและภาพสีน้ำมัน ล้วนเกิดจากการเห็นคุณค่าและตระหนักในความงามของศิลปะการแสดงโนราอย่างแท้จริง ซึ่งสามารถแยกความสำคัญที่เกิดจากภาพต่าง ๆ ได้ 4 ประเด็น

1. ภาพจากความเป็นอัครศิลปินของพระมหากษัตริย์ไทยและความสนพระทัยเอาใจใส่ในศิลปะการแสดงของพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาท ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จึงทำให้เกิดภาพที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์การแสดงท้องถิ่นขึ้นมา ปลุกจิตสำนึกให้เยาวชนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าในปัจจุบัน

2. ภาพจากศิลปินแห่งชาติของไทยและช่างประจำท้องถิ่นที่มีเจตนาและจิตใจอันสูงส่งที่หาหนทางช่วยเหลือฟื้นฟูศิลปะการแสดงพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักและเข้าใจอย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น

3. ภาพจากแนวคิดของนักวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่แสดงแบบอย่างให้คนรุ่นหลัง รัก ภูมิใจ เข้าใจ รู้จักภูมิปัญญาพร้อมกับรักษาศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน เอาไว้ให้ได้มากที่สุด

4. ภาพจากบทบาทของพุทธศาสนิกชนยึดมั่นและปฏิบัติตามคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา ไม่ว่าจะปรากฏในรูปคำสอน คำสวดหรือภาพนิทานคติธรรมสอนใจประเภทต่าง ๆ ตามอุโบสถประจำในวัดวาอารามนั้น ล้วนสร้างประโยชน์ต่อชีวิตเชื่อมโยงไปสู่ศิลปะการแสดง

จากการศึกษาภาพที่มีความแตกต่างตามยุคสมัย ศิลปินผู้วาด สถานที่ ประวัติที่มาของภาพ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการที่เกิดขึ้นกับการแสดงโนราตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจน ดังนี้

1. การแสดงโนราแบบโบราณ จากภาพวัดมัสยิดมิมาวาสในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โนราจะปลูกโรงแสดงติดกับพื้น ผู้ชม ๆ ได้ทั้ง 4 ทิศ ขนาดของโรงโนราเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเสา 4 ด้าน โนราและผู้แสดงคนอื่น ๆ นั่งรำและยืนรำตามอิสระภายในโรง ต่อมาโรงโนรามีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นยกพื้นสูง มีหลังคาแบบเพิงหมาแหงน เรียกว่า โรงบันเทิง ผู้รำก็จะรำภายในโรงโนราเช่นกัน นอกจากนั้นโนราสามารถรำที่อื่น ๆ ได้ เช่น เวทีกลางแจ้ง หอประชุม โรงแรม สนามหญ้า ขึ้นอยู่กับโอกาสแต่ละครั้ง

2. การแต่งกายโนราในอดีต จะสวมเครื่องแต่งกายที่มีลักษณะสำคัญ เช่น เทร็ด สังกวาล ทับทรวง บั้นเหนง และมีผ้าสี่เหลี่ยมพับเป็นผืนเล็ก ๆ พาดประดับบริเวณไหล่ขวา เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ปัจจุบันเครื่องแต่งกาย สวมด้วยชุดลูกปิดหลากหลายสีสันคลุมลำตัวโดยตลอด ผ้าสี่เหลี่ยมมีการใช้พาดเฉาะนายโรงบางคณะเท่านั้น

3. โนราในอดีตจะใช้ผู้ชายทั้งหมดที่มีรูปร่างสวยงาม ร่ายรำ และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งโนราทุกคนจะมีโครงสร้างเอกลักษณ์ของท่ารำ โนราชัดเจน คือมือเขาควายเป็นเหลี่ยม เวลารำแอ่นอก ย่อเข้า ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

4. ลักษณะการรำที่สำคัญ มีการสืบทอดต่อกันมาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน มิได้มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การรำเดี่ยวอวดฝีมือทีละคน การรำคล้องหงส์ การร้องกลอนระหว่างโนรากับพราณ หรือการแสดงเรื่องจากวรรณกรรมท้องถิ่น

5. นักดนตรีนิยมนั่งบรรเลงใกล้ชิดกับผู้แสดงโนรา แต่งตัวตามสบาย มิได้พิธีพิถัน บางครั้งอาจไม่สวมเสื้อและนั่งบรรเลงดนตรีแยกแต่ละชิ้น เช่น ตีทับ 2 คน ๆ ละใบ ตีกลอง 2 คน ๆ ละ 1 ใบ โหม่งและฉิ่งอย่างละ 1 คน แตรระ จำนวน 4 - 5 คน ปัจจุบันมีการรวมเครื่องดนตรีเข้าด้วยกันเพื่อประหยัดและสะดวก ในการบรรเลง เช่น โหม่งและฉิ่งตี 1 คน ทับ 1 คู่ ตี 1 คน เป็นต้น

ภาพการแสดงโนราอันมีคุณค่ามิได้เกิดจากศิลปินโนราผู้เป็นเจ้าของศิลปะเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีบุคคล และชุมชนรอบข้างทุกระดับชั้นที่มีแนวคิดตรงกันที่จะร่วมมือช่วยเหลือส่งเสริมสร้างสรรค์และอนุรักษ์ศิลปะ การแสดงโนราซึ่งเป็นนาฏลักษณะภาคใต้ให้ทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น ดังเช่น งานจิตรกรรมโนรา เพื่อจะให้คนในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงเยาวชนรุ่นใหม่ในปัจจุบันรักและหวงแหนที่จะสืบทอดศิลปะการแสดงโนราให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม พร้อมกับรู้จักใช้ประโยชน์จากศิลปะการแสดงโนรา มาพัฒนาวิถีชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างมีความสุขและยั่งยืน มิต้องใช้งบประมาณลงทุนสร้างหรือนำเข้าศิลปะการแสดงจากภายนอก เพื่อมายกระดับพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนไปตามแนวคิดของคนต่างชาติ การรู้จักศิลปะตนเองให้เต็มที่และรู้ใช้สิ่งที่มีให้พอเพียงก็จะไม่เสียดายความวิบัติที่จะเกิดขึ้นกับโนรานาฏลักษณะแห่งปักษ์ใต้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2516. “จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121 พระราชชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” นิตยสารรายเดือน กรมศิลปากรปีที่17 เล่ม 3 กันยายน 2516. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สาขาทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- _____. 2525. “นาฏดุริยางคศิลป์ไทย กรุงรัตนโกสินทร์”. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.
- เขมา นันทะ. 2542. หิ่งห้อย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- จักรพันธ์ โปษยกฤต. 2554. “นกกะจอกกินน้ำ” นิตยสารพลอยแถมเพชรปีที่ 20 ฉบับที่ 475 15 พฤศจิกายน 2554. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.
- นิคม มุสิกคามะ. 2545. “วัฒนธรรมศึกษา”. วัฒนธรรมบทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2527. โนรา อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ขุนอภิมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) 25 กันยายน 2527. สงขลา : เทมส์การพิมพ์.
- สำนักพระราชวัง. 2538. “สงขลา” เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคใต้ 2502 เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง
- สุฉวีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2529. “วัดมณีมาวาส” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7 สถาบันทักษิณคดีศึกษา. สงขลา : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- _____. 2542. “คลองหงส์” มุขนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ธนาคารไทย พาณิชย์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมนเนสเมนต์ จำกัด.
- อิทธิพล รัชเวทย์. 2543. ชีวิตและผลงานอาจารย์โหมด ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ พุทธศักราช 2530. กรุงเทพฯ : บริษัทเพรสมีเดียจำกัด.

สัมภาษณ์

จักรพันธ์ โปษยกฤต (ศิลปินแห่งชาติ) ผู้ให้สัมภาษณ์. ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์
(ผู้สัมภาษณ์)

ที่บ้านเลขที่ 16 สุขุมวิท ซอย 63 เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 25
กรกฎาคม พ.ศ. 2554.

ครีน มณีโชติ (ข้าราชการบำนาญสถาบันทักษิณคดีศึกษา) ผู้ให้สัมภาษณ์. ธรรมนิตย์
นิคมรัตน์

(สัมภาษณ์). ที่มหาวิทยาลัยทักษิณ อ.เมือง จ.สงขลา. เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.
2554.

โยธิน รอดผล (นักวิชาการวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์วัดมณีมาวาส) ผู้ให้สัมภาษณ์.
ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์

(สัมภาษณ์). ที่ วัดมณีมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จ.สงขลา เมื่อวันที่ 15
ธันวาคม พ.ศ. 2554.